

NADNARAVNA BIĆA U (HRVATSKIM) TRADICIJSKIM PRIČAMA U DALMATINSKOJ ZAGORI

Tešija, Iva Gabrijela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:898851>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

NADNARAVNA BIĆA U TRADICIJSKIM PRIČAMA U
DALMATINSKOJ ZAGORI

Iva Gabrijele Tešija

Split, 2024.

Odsjek za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Prijediplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Tradicijska kazivanja za djecu

**NADNARAVNA BIĆA U TRADICIJSKIM PRIČAMA U DALMATINSKOJ
ZAGORI**

Studentica:

Iva Gabrijela Tešija

Mentorica:

Doc. dr. sc. Tea-Tereza Vidović Schreiber

Split, rujan 2024.

Sadržaj:

1.	Uvod	1
2.	Usmena književnost	2
	2.1. Žanrovi usmenih priča	3
	2.2. Bajke	4
	2.3. Predaje	5
3.	Nadnaravna bića u usmenim pričama	9
	3.1. Razlika mitskih i demonoloških bića	9
	3.2. Vile	10
	3.3. Vještice	12
	3.4. Vukodlaci	14
	3.5. More	15
	3.6. Macići	16
	3.7. Mrtvi	16
	3.8. Orci	17
	3.9. Vrazi	18
4.	Istraživanje „Nadnaravna bića na području sela Lećevica”	20
	4.1. Metodologija istraživanja	19
	4.2. Problem tijekom istraživanja	23
5.	Zaključak	25
	Sažetak	26
	Summary	27
	Literatura	28

1. Uvod

Usmena književnost, ili dijelom ili uvjetno, spada pod umjetnost, zbog toga što se na nju gleda kao na jezik, proces i govorni čin s mnogo kodiranih značenja, a ne kao na djelo, produkt i transkribirani tekst. Estetska funkcija nije glavno obilježje u usmenoj izvedenoj književnosti, posebice zbog toga što je usmena književnost uronjena u različite događaje stvarnog života i ne temelji se, te se ne iscrpljuje pjesničkom funkcijom.¹ Dakle, definira se kao kulturno dobro koje je nastajalo tijekom određenog povijesnog perioda te je putem izravne i kontinuirane komunikacije i zaživjela. Tako i hrvatska usmenoknjiževna teorija ponudila je nekoliko različitih pogleda na raznolikost i bogatstvo hrvatskih predaja, najčešće pomoću utjecaja fantastike i motivske osnove. U opsežnoj literaturi o predajama pojavljuju se različita onostrana bića koja se dijele u određene skupine sukladno njihovim karakteristikama, npr. demonološka, mitološka i eshatološka bića. Demonološka bića su okarakterizirana kao zla bića koja posjeduju nadnaravnu silu i sposobnost pojavljivanja u različitim oblicima koju koriste da bi radile loše stvari. Najpoznatija bića su vještica, vukodlak i vrag. Mitološka bića, za razliku od demonoloških su dobra, osim ako ih se ne ugrozi na neki način. Kao i demonološka bića imaju nadnaravne moći. Najpoznatije mitološko biće je vila. Eshatološka bića imaju više sličnosti s mitološkim bićima jer samo žele ukazati na zločin koji je počinjen nad njima. Najpoznatije eshatološko biće je macić. Različitosti među bićima se najbolje prepoznaju prilikom sakupljanja i zapisivanja usmenih predaja. Na ovu temu provedeno je istraživanje sa stanovnicima sela Lećevica u Dalmatinskoj zagori. Kazivači su vlastitim iskustvima ili prema predajama starijih generacija svojeg ognjišta potvrdili postojanje i razlikovanje nadnaravnih bića.

Cilj rada je prikupljanjem građe, analizom podataka i na kraju provođenjem istraživanja napraviti rad koji će opovrgnuti ili potvrditi hipotezu o znanju i posjedovanju iskustava ljudi sa nadnaravnim bićima u Dalmatinskoj zagori. Na početku rada spominje se ukratko usmena književnost na koju se gleda kao kulturno dobro koje je usko vezana u stvarne događaje u životu. Tim se polako uvodi u vrste predaja te razliku predaja i bajki kojima glavno obilježje je fantastičnost i onostrane pojave. Kroz treće poglavlje se govori o nadnaravnim bićima koji su najprisutniji u Dalmatinskoj zagori te se zasebno navode informacije o svakom. I na samom kraju je istraživanje koje je provedeno u selu Lećevica gdje prolazimo nove zapise nastajale u mladosti kazivača.

¹ Preuzeto s: usmena književnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/usmena-knjizevnost>>. Pristupljeno 3.srpnja 2024.

2. Usmena književnost

Najdugotrajniji i najstariji oblik stvaranja umjetnosti putem jezičnog medija, jest usmena književnost i na nju se gleda se kao na kulturno dobro koje se temelji na tradiciji budući da je obilježena određenim povijesnim periodom.

Hrvatsku usmenu književnost određuju i obogaćuju razne povijesne veze koje su duboko isprepletene. Vrlo povoljan geostrateški položaj Hrvatske, tijekom povijesti (ali i danas) omogućio je brojne dodire različitih tradicija poput: srednjoeuropske, mediteranske, panonske i balkanske, odakle i potječu razlikovna svojstva i posebnosti svakog kraja (Dragić, 2007: 182). Dapače, nije moguće da se hrvatska usmena književnost ogradi samo tim elementima, kao ni određivanjem prema točno određenom podrijetlu nekih tekstova. No, zasigurno je da hrvatsku usmenu književnost obilježava, i čini je hrvatskom – jezik s trima narječjima: štokavskim, kajkavskim i čakavskim, na kojima su pripovjedači slušali, te u početku usmeno, kasnije i pismeno prenosili na druge generacije. Nažalost, većina pisanih tekstova nastala je iz pukog sjećanja, dok je vrlo mali broj zapisan u trenutku izvedbe.²

Zapisivanjem, kao uspješnom metodom čuvanja ovog dobra, omogućuje se društvu shvaćanje vrijednosti ovoga takoreći „usmenoknjiževnog proizvoda“. Zbog sortiranja prema žanrovskom konceptu, često dolazi do narušavanja kronološkoga tijeka zapisa usmene književnosti, no opet se nastoji zadržati izvornost zapisa, kao i arhetipski uzorak pojedinog izvora. S obzirom da je tijekom povijesti definiranje ovoga fenomena književnosti bilo poprilično komplicirano, danas se zasigurno gleda na njega kao filološku disciplinu (struktura oblikovana riječima) koja svoje finalno ime dobiva dosta kasnije (Botica, 2013: 7).

Nazivi poput „narodna“, „folklorna“ i na kraju „usmena“, naizgled su slični i često se naizmjenično koriste u širim kontekstima, no ipak jasno se razlikuju prema svojim konceptualnim okvirima. Termin „narodna književnost“ povezuje se s prvom fazom razvoja književnosti te svoj vrhunac doseže u razdoblju romantizma gdje se prilikom vrednovanja onog „narodnog“ u smislu metonimijskog pojma, vezuje za ono što pripada nekoj kulturi koja se razlikuje od izvedene tj. „intelektualizirane“ kulture (Botica, 2013: 39 – 43).

² Preuzeto s: usmena književnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/usmena-knjizevnost>>. Pristupljeno 3. srpnja 2024.

„Folklorna književnost“ obuhvaća cjelokupno književno stvaralaštvo različitih slojeva naroda. Lozica (2008) prema Botica (2013: 43) navodi prema da je razlog tome fleksibilnost pojma „folklor“, koji obuhvaća gotovo sve aspekte materijalne i duhovne kulture ljudi. Osim toga, ističe se povezanost i interaktivnost suvremenih koncepcija i znanstvenih disciplina vezanih uz folklorizam, kao i trajanje folklora u usmenoj i pisanoj komunikaciji, te na kraju teorijsko raspravljavanje unutar folkloristike. Kada se sve to sagleda, može se zaključiti da termin „usmena književnost“ najbolje odgovara svim navedenim aspektima (Botica, 2013: 39 – 43).

2.1. Žanrovi usmenih priča

Istraživači su tijekom svih razdoblja bavljenja usmenim pričama pokušavali odrediti i definirati njihove žanrove. Obilježja žanrova mogla su se odrediti prema različitim kriterijima kao što su: stil pisanja, podrijetlo, tematika, govorni žanrovi, struktura i forma, funkcija itd. Unatoč svim tim kriterijima, naglasak se stavlja na tematiku i oblik zbog ostvarivanja tijekom izvedbi uživo (Bošković-Stulli, 1997: 20).

Postoje različita tumačenja podjele usmenih priča. Pa tako Maja Bošković-Stulli u svojoj literaturi tvrdi da pripovijetke, legende i predaje te druge usmene narativne vrste, koje se najčešće imenuju terminom priče. No, ako govorimo o detaljnijoj podjeli, onda priče uključuju: čudesne bajke – čarobne pripovijetke koje su najznamenitija prozna vrsta, predaje koje se smatraju „preferencijalnom” vrstom uz bajke, legende koje su vrlo bliske predajama, vicevi kao moderni ekvivalenti šaljivim pričama, basne i anegdote (Bošković-Stulli, 1997: 17 – 19).

Dragić s druge strane, navodi sličnu podjelu s tim da u usmene priče ubraja navedene bajke, basne, predaje, anegdote, legende, viceve te nadodaje dvije nove vrste: novele i šale. Dragić, isto tako razvrstava usmene priče i prema odnosu sa zbiljom te ih klasificira pod: realistične (zbiljske) i fanatistične (fikcijske) (Dragić, 2023: 259).

2.2. Bajke

Naziv „bajka” dolazi iz praslavenskoga od riječi *bajati* što bi značilo govoriti, pripovijedati. Definira se kao kraća usmena ili pisana prozna vrsta koja može biti pučka ili umjetnička. Bajku obilježava čvrsta koncipirana radnja koja sadrži prepoznatljive likove i skroman prostor događanja.³

Stil bajke vrlo je karakterističan i nesvakidašnji. Svijet koji se opisuje u bajci jednodimenzijски je, budući da se ne odvaja onaj fantastični od realnoga života. Sve je plošno prikazano i stvari su uvijek simetrične. Imena imaju ne samo likovi, već i stvari. Epizode u tijeku događanja već su unaprijed određene te se time postiže apstraktna kompozicijska linija koja daje glavno značenje bajke – čudesnost. Redovite formule, ponavljanje epizoda, počeci i završeci koji su podjednako ritmički obilježeni i rimovani, predstavljaju dodatne značajke uz izolaciju i temeljnu povezanost koje čine glavne pokretače priče. Bajke najčešće karakteriziraju motivi običnoga i magijskoga podrijetla (Bošković-Stulli, 2012: 285).

Glavni junak u bajkama uvijek predstavlja čovjek koji svakodnevicu ostavlja iza sebe i kreće u nepoznatno i maštovito, odakle se vraća kao pobjednik nakon uspješne borbe s teškoćama koje su ga tijekom putovanja snašle. *Dobro uvijek pobjeđuje zlo* vrlo je poznat, ali i temeljan slogan svake bajke. On se jasno očituje odnosom među likovima bajke, koji se dijele na dobre i zle. Crno-bijelom karakterizacijom, uočava se kako dobri likovi uvijek zamjećuju i uvažavaju samo dobro, dok zli likovi kao negativci, imaju za cilj napakostiti drugima, osjećati se superiornije nad drugima i očekivaju proći nekažnjeno za svoja nedjela (Bistrić i Ivon, 2019: 138 – 141). Fabris i Grgurević (2010) prema Vidović Schreiber (2015: 509) bajka potiče dijete da donese odluku, da bude ustrajno i mudro, te mu pruža nadu u pobjedu dobra, što na kraju postaje značajan kapital u njegovom budućem razvoju, sazrijevanju i snalaženju.

Primjer bajke – „Žabica djevojka”

– *Nekoć davno, u starim pričama, živjeli su razni ljudi koji nisu mogli imati djece. S ozirom da su izgubili i nadu i strpljenje, nije im više bilo bitno kakvo će dijete imati. Hoće li dijete biti maleno kao palac, izgledati kao prase ili čak biti grm ružmarina, samo je bilo važno da imaju svoje dijete.*

Živjeli su tako muž i žena bez djece, a starost im se već približila. Molili su se i molili da dobiju dijete, ali im ništa nije pomogalo. Žena je bila u takvom očaju da je naposljetku rekla: „Kad bih barem rodila, pa makar i žabicu!” Nakon dugih devet mjeseci, žena rodi kćer žabicu. Muž i žena su bili

³ Preuzeto s: bajka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/bajka>>. Pristupljeno 4.srpnja 2024.

presretni i dobro su se brinuli o njoj. Žabica je voljela boraviti vani. Kad bi otac otišao u vrt saditi cvijeće, ona bi mu se vrlo rado pridružila. Majka bi im uvijek donosila ručak kad bi ogladnjeli.

Kako je vrijeme prolazilo, žabica je odrastala, a roditelji su joj bile sve stariji. Jednog dana, majka joj se razbolila. Nije mogla više niti ustajati niti donositi im u ručak u vrta. Žabici je sinula ideja da joj majka na leđa zaveže ručak te da će ga ona ocu odnijeti. Dok je otac jeo, žabica je pjevala svojim prekrasnim glasom. Glas joj je bio poput glasa šumskih vila. Tuda bijaše prolazio kraljević. Krenuo je u lov, ali taj prekrasan glas ga je natjerao da skrene sa puta i pita oca djevojke žabice čiji je to glas. Otac je prepao za kćer, a bilo ga je i sram reći da mu je kći žabica. Sljedećeg dana žabica je opet nosila ocu ručak u vrt te opet zapjevala pjesmu svojim milim glasom. Cijela je dolina odzvanjala. Kraljević je opet prolazio istim putem kako bi pošao u lov samo kako bi čuo njen glas. Upitao je starca opet, ali mu on nije htio odgovoriti. Kraljević mu je rekao da ako je muško da će mu biti prijatelj, a ako je žensko da će mu biti nevjesta. Starcu je bilo teško reći, no ipak kaže. Kraljeviću nije smetalo što je ona žabica jer je njezin glas nešto najljepše što je on ikad čuo. Kraljević je upitao želi li biti njegova nevjesta i ako pristane, sutra idu u njegovo kraljevstvo. Kraljevićev otac, koji je imao još dva sina, naredio im je da sutra moraju dovesti zaručnice i da zaručnica koja donese najljepši cvijet, njoj i njenom zaručniku ostavlja kraljevstvo. Žabica je zatražila da joj pošalje bijelog pijetla kako bi mogla doći do kraljevstva i kraljević joj ga je odmah poslao. Predvečer se žabica uputila do Sunca da joj pokloni sunčanu haljinu.

Sljedećeg jutra, žabica sa sunčanom haljinom na bijelom pijetlu zaputi prema kraljevstvu. Kada je došla do kraljevstva, straža je nije htjela pustiti te su se smijali jer nikad u životu nisu vidjeli žabicu na pijetlu. Ali kako je ona rekla da ide kod kraljevića, oni je pustiše. Čim je stupila u grad, bijeli pijetao se pretvori u velikog bijelog konja, a ona u najljepšu djevojku na svijetu. Na njoj je bila sunčana haljina, a u ruci je kao cvijet imala klas pšenice.

Kralj je prvo pozvao zaručnicu najstarijeg sina i ona mu je donijela ružu. Zatim je kralj pozvao drugu zaručnicu i ona mu je donijela klinčić. I kad je na kraju kralj pozvao žabicu, ona mu je pružila klas pšenice. Kralj je skočio od sreće i rekao da će se ona najbolje brinuti za kraljevstvo jer je klas pšenice najbolji i najkorisniji cvijet. I tako kraljevstvo prepusti žabici i kraljeviću (Lovrenčić, 2024: 65 – 68)

2.3. Predaje

Usmena predaja je najkasnije stekla svoj jasan i samostalan status unutar hijerarhije pripovjedačkih oblika. „Bajka je poetičnija, predaja povjesnija” (Marks i Rudan, 2018: 9) čuvena je izreka braće Grimm koja se često citira u radovima i zbornicima jer najbolje opisuje ova dva žanra usmenih priča. Bajka se vodi pod naslovom najreprezentativnijega žanra usmene proze nekada i sada. Pustolovine, junaci i fantastični svijet uvijek su dokazivali maksimalnu fikcionalnost tog žanra. Bajke se obično

nalaze na početku zbornika, dok se usmena predaja, zajedno s legendama, smješta prema kraju zbirke. Usmena se predaja definira kao kraća prozna vrsta koja je nastala iz povijesnih djela i tadašnje literature. Također, razvijala se iz usmenih svjedočanstava i vjerovanja.. Usmena je predaja ujedno i stari dokument koji navodi shvaćanje svijeta od strane puka, te je usko povezana s društvenim normama, vrijednostima i društvom u cjelini. Fluidnost, ali i nestabilnost, njezine su glavne karakteristike koje su dovele do neriješenih pitanja o teoriji, semantici i epistemologiji (pripovjedački oblici, jednoznačno imenovanje, nestabilnost sažimanja, improvizacije...). Neuhvatljivost predaja, također je jedan velik razlog obuzdavanja i neukoričavanja u kataloge. Zbiljnost je uvijek prisutna karakteristika koja se provlačila kroz ispriповijedane i opisane doživljaje uključujući i usmene predaje koje se vežu uz običaje, vjerovanja i obrede. Usmene predaje karakteriziraju se jednostavnošću u stilu i kompoziciji. Glavni junaci su ljudi, a radnja se najčešće odvija u nedavnoj prošlosti, dok je mjesto radnje savremeni svijet. S obzirom na to da su predaje više svjetovne nego religiozne, obuhvaćaju širok spektar tema, uključujući nadnaravna bića, pobjede nad raznim izazovima, ratove i slične događaje. Neki folkloristi smatraju da se predaje ne mogu smatrati jedinstvenom vrstom, već skupinom različitih vrsta. Narodne predaje mogu se klasificirati prema raznim kriterijima, poput tematskih, funkcionalnih ili istinitosnih, što rezultira velikim brojem podjela. (Marks i Rudan, 2018: 138 – 141).

Propp (1964) prema Dragić (2023: 274) prema taj kompleks narodnih predaja dijeli se na: etiološka pričanja, povijesne predaje, demonološke (mitološke) predaje, legende te skaze (pričanja iz života), no upotpunjava ju i preoblikuje zbog utvrđenih nedostataka te zbog toga definira novu podjelu na temelju novijih istraživanja. Nova podjela sadrži: 1. povijesne predaje, 2. etiološke predaje, 3. eshatološke predaje, 4. mitske (mitološke) predaje, 5. demonološke (demonске) predaje i 6. pričanja iz života. A legende se promatraju odvojeno tj. kao zasebna vrsta (Dragić, 2023: 274).

Etiološke i povijesne predaje koje se temelje na povijesnoj ulozi, često se pripovijedaju kao *kronikati* (kratka izvješća povijesne tematike), ponekad kao *fabulati* (predaje sa opširnom fabulom), a mitološke i demonološke pripovijedaju se kao *memorati* (priče koje opisuju susrete sa nadnaravnim bićima). Da bi se mogle razumjeti i povijesne i etiološke predaje koje se temelje na povijesti, vrlo je bitno poznavati povijesni koncept tih istih predaja. Primjeri povijesnih predaja su: „Umorstvo kralja Dmitra Zvonimira”, „Hajduci”, „Pogibija svatova Stipana Nakića” i mnoge druge (Dragić, 2017: 35 – 45).

Etiološke predaje i zbog ljudske potrebe za opisivanjem i pojašnjavanjem razloga i podrijetla nastanka naziva lokalitea, pojava, prezimena, pokrajina itd. Primjeri nekih etioloških predaja su: „Kako su

Miljevci dobili ime?”, „Prezime Gotovac”, „Zaseoci u Planjanima Gornjim”, „Duga” itd. (Dragić, 2017: 54 – 61)

Eshatološke se predaje poprilično razlikuju od povijesnih i etnoloških predaja. Tema eshatoloških predaja, može se promatrati poput lajtmotiva ubijene nedavno rođene djece koja nisu krštena ili su posljedica vanbračnih veza, pa čak i djeca ubijenih odraslih osoba. Oni bi se često pojavljivali noću, obučeni u bijele haljinice te bi držali svijeću u ruci. Ta su djeca različito nazivana/imenovana ovisno o kraju (mjestu) gdje su se pojavljivala. Pa tako u Dalmaciji i na otocima nazivaju se macićima (treba ih znati razlikovati od demonoloških bića mačića – vraga pretvorenog u mačku koji preko noći radi zlodjela ljudima koji god mu se nađu na putu), u istočnoj Hercegovini zvani su drekavcima, u zapadnoj Hercegovini krivljavcima, dok su na području Dubrovnika i u Kaštelanskoj zagori dobili ime tintilinići. Eshatološke predaje također spominju pokojnike koji su ustajali iz groba jer nisu ispovjedili svoje grijeh. Prikazivali su se samo pred članovima obitelji, a čim bi izrekli nesipovijedeni grijeh, zauvijek bi nestali (Romić, 2023: 35). Primjeri eshatoloških predaja su: „Kad mrtvi ustanu”, „Tintilinić”, „Misa koju su služili fratri i ljudi koji su ustali iz groba” i druge (Dragić, 2017: 121 – 122).

Mitske (mitološke) predaje najviše pripovijedaju o vilama, ali i o povijesnim osobama kojima je davno puk pripisao neku nadnaravnu moć (Marko Kraljević, Mijat Tomić, Stojan Janković, Janko Sibinjanin i Andrija Šimić). Vile su bile dobra bića, ali ako bi im se netko zamjerio tako što bi odao njihovu tajnu, onda bi zauzvrat kao kaznu radile zle stvari. Kod mitskih predaja u većini slučajeva fabula je razrađena (Dragić, 2017: 62 – 63).

Demonološke predaje u principu predstavljaju vlastiti kontakt s onostranim bićima. U onostrana bića se mogu ubrojiti: vještice, kuga, vukodlaci, vrazi, prikaze i utvare, irudice i mnoge druge. Evelina Rudan (2016) u „Vile s Učke” spominje vrlo važnu karakteristiku demonoloških predaja i predaja općenito, a to su formule vjerodostojnosti koje se ostvaruje kroz iskaze u kojima se to može potvrditi mjesto ili vrijeme nekog događaja. Demonološke i mitološke predaje narativno su najplodotvornije (Dragić, 2017: 81).

Dragić (2005) prema Babić i Kačić (2015: 105) prema tvrde da pričanja iz života jedine su predaje koje se ne mogu svrstati ni u jednu prethodno navedenu predaju. Pričanja iz života su zasebnije jer su kraće i sarkastične (podrugljive) te im je cilj ismijati stanovnike pojedinih mjesta i sela, nekih društvenih slojeva pa čak i zanimanja. Zbog sličnosti s anegdotama, vicevima i šalama pa čak i

novelama, pričanja iz života, često se njihovi nazivi i isprepliću. Primjeri pričanja iz života: „Ni gol ni obučen”, „Maška u kampanel”, „Sedam prutova”.

3. Nadnaravna bića u usmenim pričama

O nadnaravnom svijetu i onostranim bićima koja se pojavljuju u predajama, najviše informacija sakupljeno je zahvaljujući pripovjedačima koji su pričali i zapisivali te prenosili na mlađe generacije. Sudeći po dosadašnjim saznanjima, postoji velika paleta tih bića i pojava koja su glavni motiv u predajama. Zajednička i najvažnija odrednica im je ta što im je onostrano tj. nadnaravno imanentno. Karakteri su im pomalo nejasni, ali jedino kako bi se mogli okarakterizirati, jest na dobre i na loše. Većina bića je zla (demonološka, eshatološka i dio mitoloških bića). Neka fantastična bića imaju mogućnost posjedovanja dvostrukog karaktera, odnosno žive sa seljanima kao najobičniji ljudi, ali imaju tu „crtu” neobičnog u sebi što ih čini dijelom nadnaravnih bića (Vuković, 2013: 10).

3.1. Razlika mitskih i demonoloških bića

Pojmove „mitsko” i „demonološko” često se definira kao istoznačne pojmove. Istraživanjem motiva, podrijetla te uloge u zajednici ujedno kao i proučavanjem kazivačkih odnosnih skupina te uloge straha dolazi se do zaključka da se teorijska i kazivačka opreka udaljavaju kad je riječ o terminima mitsko i demonološko. Značajke predaja potvrđuju se najprije temom, zatim izrazom, prisutnošću elemenata fantastike i na kraju spremnošću vjerovanja u izrečeno. Iako su predaje jednostavnije i „umjetnički nazadnije”, one su emocionalno prisutnije u usporedbi s bajkama. Također, važno je naglasiti da se u autentičnost predaja vjeruje, dok je fabula bajke izmišljena i nestvarna.

U predajama određivanje demonološkoga počiva na pridodavanju onostranih sposobnosti demonološkim bićima koja se mogu pojaviti u raznim oblicima (predmeti, ljudi, životinje, prikaze...). Ponekad, lokalna imena za demonološka bića mogu onemogućiti smislenu i djelotvorno klasificiranje što se znalo događati u njemačkom narodu, ali se došlo do zaključka da su zapravo imena (nazivi) i sadržaj potpuno izvorno i podjednaki te da u tome leži imenovanje tih bića. Demonološka se bića najviše klasificiraju prema svojoj pojavnosti. Opis demonskog lika mora biti uvjerljiv. U pripovijedanju se to najčešće postiže naglašavanjem njihovog fizičkog izgleda, jer su oni, na kraju krajeva, viđeni. Važno je napomenuti da to nije slučaj kada se govori o npr. duhovima. Duh ostaje duh i u usmenom pripovijedanju. Nevidljiv je, i gdje god se pojavi, donosi zlo. Obično je smješten uz neku ukletu kuću i predstavlja duh osobe koja je na tragičan način stradala unutar tih zidova (Vidović Schreiber 2011: 139). S druge strane, mitska bića koja uključuju najpoznatiju vrstu bića, a to su vile, sadržavaju i bića kojima su pripovjedači sami pridodali nadnaravne osobine i tako ih prezentirali kao mitska bića. Botica (1990) prilikom promatranja kategorija odrednica vilinskog

svijeta i vilinskih motivskih funkcija potvrđuje mitski značaj motivskog svijeta u predajama (Vekić, 2016: 200 – 205).

3.2. Vile

Izrazito važno mjesto u kazivanjima u Dalmatinskoj zagori imaju vile. Dalmatinska zagora nema u potpunosti točno određene granice, no ona čini južni dio Hrvatske te obuhvaća pojas Velikog Jelinka, Kozjaka i Mosora, područje Poljica, rijeku Cetinu i njenu krajinu, bila Svilaje i Moseća te Petrovo polje sve do kanjona rijeke Čikole i nju (Kužić, 1997: 7 – 8).

Poznato je da vile obitavaju na planinskim mjestima tako da nije ni čudno što zauzimaju velik dio u usmenim predajama. Vile su bile prekrasne mlade djevojke, dugih zlaćanih kosa, blijede puti i lijepog lica, ali umjesto nogu imale su konjska kopita ili kozje papke. Ta je činjenica i opravdana, posebice jer su bile jako spretne prilikom penjanja po stijenama i brze u trčanju. Imale su i krila pomoću kojih su letjele zrakom (Vrkić, 1997: 446).

Primjer mitske predaje – „Vilinje djetešce” (sinjska okolica)

– Bio je jedan starac po imenu Gambo Bitunjac koji je živio u planini. Imao je stado ovaca, no kako je bio već stariji, teško mu je bilo više trčati za njima. Jedno jutro je pazio ovce i ugledao djevojčicu kojoj je kosa zapela u trnju. Dok joj je pomagao maknuti kosu iz trnja ugleda da ima magareće noge, i sveže je za remen i odnese kući jer će mu biti puno od pomoći jer može brzo trčati što njemu dobro dođe kad je u pitanju čuvanje ovaca. Tijekom noći, vilina majka je došla da je spasi i vikala je na Gamba da je pusti, no on ju je ignorirao i pravio se da spava. Odjednom strašan vjetar krene puhati koji odnese i krov i zidove i krevet na kojem je spavao Gambo. On osta bez ičega, a njih dvije zajedno k nebu odletjele (Vrkić, 1997: 43).

Bile su visoke i izrazito vitke, najčešće velikih zelenih ili dubokih modrih očiju i rumenih obraza. Nosile bi duge bijele oprave koje su krale od žena. One bi se svaki dan morale presvlačiti jer ako se ne presvuku bi umrle. Vrlo je zanimljivo da iako bi nosile haljine koje su uzimale iz škrinja ženama, nijedna se ne bi zgužvala niti bi se moglo uopće primijetiti da je bila razmotana. Jahale bi najčešće na konjima i jelenima. Vile u sebi sadrže četiri kapi krvi koje se razlikuju po bojama. Jedna je bijela, druga modra, treća žuta i zadnja crna. Češljale su se zlatnim češljem te umivale vodom iz zdenca. Kada bi se kupale, kupale bi se navečer u kamenom koritu, a noge bi prale u viru gdje voda izvire. Kad pjevaju čuju se jako milozvučno, ali se ne mogu raspoznati riječi. One se hrane najčešće od

nijekanja odnosno kad netko zaniijeka da nema nešto, a zapravo ima. Isto tako, postoje vile dobrice koje jedu mrvice od jela koje ostane ljudima, tako da se na mrvice od jela ne smije gaziti jer ako se slučajno zgazi, zamjerit će se vilama dobricama. Hrane se s otesanih stijena koje požele dok one jedu. Vile nikada neće jesti na istim mjestima, dok će uvijek piti na istim vilinskim izvorima jer oni nikad ne presušuju. Osim što žive u planinama, žive po livadama, u špiljama, oko voda i slično (Vrkić, 1997: 446).

Ovisno gdje vile žive, dobivaju svoj naziv. Pa tako vila koja živi u krošnjama dobila je naziv „vila drvarica”. Može se još zvati i vila planinkinja, zagorkinja, diklica planinska itd. Vila koja živi u špilji ima naziv „vila morkinjica”. „Vila šumnjača” živi u šumi i ima željezne zube te svaki put kad padne mrak ona dolazi pastiru i zmami ga. Uvijek dolazi noću tako da se ne oda da ima željezne zube. „Vila posvaduša” je vila koja želi posvađati muža i ženu. Ako plan uspije i brak se završi, ona muža ovije koprenom kako bi se izgubio i zalutao. Tako bi ga ona dovela sebi na bijelom konju u oblak (Vrkić, 1997: 447). Huta vila je šumska vila s kokošjim nogama i užetom. Lovila bi prolaznike po šumi ako bi joj se zamjerali. Putnici koji bi zalutali u šumi mogli bi pronaći put na način da polože dvije grane u križ te da stave hranu ili piće na to kao dar vili huti. Ona kad ugleda dar koji je dobila, odmah isped putnika stvori put koji ih vodi ka izlazu (Meštrić, 2021: 24).

Sva kazivanja tvrde da vile nisu zle, ali povrijedi li im se sujeta i prekrši li se „pravilo” da nema govorenja o susretu sa njima onda slijedi „osveta”. Vile su prema kazivanjima imale dugu plavu kosu u kojima su se nalazili nametnici zbog čega bi im kosa imala neugodan miris. Ako bi im se netko od ljudi koje bi sretale na putu, rekao da im kosa zaudara, ubile bi ga (Vuković, 2013: 11).

Obično hodaju same, ali kada plešu, plešu uvijek u kolu. Bude ih otprilike deset u kolu i tamo gdje plešu znaju im ostati tragovi kopita. Ako ih netko vidi dok plešu, pretvori se u kamen, drvo ili ga one odvedu u šumu i škaklju do smrti. Onaj tko čuje vile da pjevaju, utope ga. A ako neka djevojka u selu ima ljepši glas od vilinskog, one bace kletvu na njeno grlo i djevojka ostane bez glasa (Vrkić, 1997: 447 – 450). Nekad bi krale djecu i „preodgajale” i učile ih čarolijama i urocima. Jednom su uzele djevojčicu tako i iako je imala šest godina samo, nakon povratka u obitelj znala je samo vraćati (Čiča, 2023: 119 – 120).

Vile imaju i dobrih osobina. Često pomažu stanovnicima sela npr. siromašnim djevojkama prije udaje bi pomagale što prije istkati halje. Umornim udovicama bi sređivale djecu i češljale im kosu. Pomogle bi im posjeći pšenicu i složiti u snopove. Ako bi nekome posjekle kupus i netko bi ih blagoslovio zbog toga, sljedeći bi dan u vrtu bilo deset puta više kupusa nego što je ubranog. Kad bi im netko

napravio nešto dobro i rekao, one bi ga nagradile za to npr. ako je sakriju od jakog sunca koje im smeta.

Postoje jedno vjerovanje da su vile djeca Adamova, samo ih Bog nije blagoslovio. Razlog tome je što su Adam i Eva imali puno ženskih potomaka i bilo ih je sram pred Bogom izaći kad je On dijelio blagoslov. Bog je odlučio da će neprikazanoj djeci umjesto blagoslova dati iznimnu ljepotu i gospodovanje po nebu, šumama, vodama, špiljama itd. Razlog zašto su im kopita umjesto stopala jest taj što su prije bile ohole i kako bi ih Bog kaznio, dao im je kopita, ali vječnu mladost kako bi ublažio kaznu. I od tada se one skrivaju po mjestima po kojima su i poznata da žive. Drugo je vjerovanje da su vile rodile iz sline koja ostaje na livadnim travama. Tim travama je korijen u obliku luka. Navodno dok su vile hodale svijetom, vladala je samo sreća. No, kad se počelo psovati, koristiti oružje, i kuniti one su se skrile (Vrkić, 1997: 447 – 450).

U usmenoknjiževnim predajama je više nego jasno da vilinsko dobra je stvarno postojalo, no neka istraživanja tvrde da su vile nestale. Razlog nije u potpunosti jasan, ali nestankom vila iščezla je vilinsko-mitska utopija jer dok one bijaše ševalo svijetom, sve posijano bi dalo ploda I sva sreća je bila na polju (Marjanić, 2004: 231).

3.3. Vještice

Vjerovanja u vještice i vješce prisutna su diljem Hrvatske. Mnogi zapisi o njima potječu iz priobalnih područja, od Dubrovnika do Istre, gdje se češće koristi romanski naziv štriga. Ovaj naziv možemo pronaći i u Italiji te opći talijanski termin strega potječe od starog rimskog naziva za noćno biće koje je letjelo zrakom, Strix.⁴

Vještice su demonološka bića koja rade loše stvari ljudima i njihovoj stoci. Definiraju se kao žene zla srca, zlih očiju i zle duše jer je u paktu sa đavolom. On ih uči kako raditi zlodjela. Ako su kao mlade cure bile more, onda kao žene su zasigurno vještice. Vještice imaju mogućnost pretvaranja u bilo koju životinju pa tako se pretvaraju u crne mačke koje se ne boje ni štapa ni metle, te sišu kravu i uzimaju seljanima mlijeko. Zatim se pojavljuju u obliku umiljatog psa koji se voli maziti i izvijati oko nogu, zmijske (guje) koja se svugdje provlači, kokoši, leptira, žabe i drugih životinja koje su im potrebne ovisno o situaciji u kojoj se nalazi (Vrkić, 1997: 450). Bacaju uroke i druge „čarolije” koje štete svima pa čak i usjevima. To rade iz ljubomore i zavisti zato ih se i opisuje kao bezobrazne, zločeste i pogane žene. Opisuju se kao jako ružne žene koje su grbave i uvijek obučene u crno. Imaju ružno naborano

⁴ Preuzeto s <https://legendfest.hr/wp-content/uploads/2018/02/LEGENDFEST-i-LEGENDART-2018.-TEMA.pdf>.
Pristupljeno 13. rujna 2024.

lice i grbavi nos pa se često nazivaju „babama”, a ne ženama. Vještice jedu ljudska srca, ali najviše dječja. Osim što ljudima uzimaju srca, isto tako i stoci oduzimaju srca, a zatim priređuju gozbu na kojoj uživaju u tim srcima i piju iz zlatnih pehara. U noći na gumnu⁵ vještice bi plesale kolo, čega su se ljudi bojali pa su izbjegavali dolaziti u kasne sate na takva mjesta (Dronjić i Šimunović, 2010: 309). Svoja sijela bi znale održavati u noći na križanjima ili na mjestima gdje su se pomokrile, ili u selima, ali uvijek ispod stabla oraha. Šišmiši, zmije i daždevnjaci su im pomoćnici u činjenju zla. Vještice su poznate po vještičjem letu. Za let koriste metle jer su im najlakše za letenje, no da bi imale sposobnost letenja mažu se specijalnom vještičjom mašću i piju vještičji napitak. Da bi poletjele moraju izgovoriti posebnu formulu koja glasi: „Ni o drvo ni o kamen, ni o krušku kreukušu, već više Zadra u Ravnice!”⁶ (Marks 2007: 29 - 34). Prema nekim kazivanjima, ljudi su mogli shvatiti tko su vještice na temelju njihovih ponašanja. Pa tako za vrijeme pogreba, zapali se tamjan te se njegov miris oko pokojnika „raznosi” i širi. Ovaj je običaj najviše nastao zbog vještica jer tamjan ne mogu podnijeti i onda su primorane napustiti crkvu. Osim što ih se može na temelju bježanja iz crkve prepoznati, svećenici bi ih vrlo brzo uočili prilikom obreda mise. Kada svećenik podigne Tijelo Kristovo u zrak, one rukom uz tijelo pokažu rogove, ali vrlo oprezno da ih nitko ne bi vidio. Postoji i tumačenje gdje bi se one okrenule leđima prema oltaru prilikom podizanja hostije u zrak (Vuković, 2013: 22). Još jedan način da se prepozna u kojoj kući žive vještice, jest ako izleti iskra u noći za vrijeme poklada ili na Božić (Vrkić, 1997: 451).

U Dalmatinskoj zagori vrlo je uobičajeno da se vještice, ako se žele riješiti svoje vještičje sudbine, trebaju ispovjediti svećeniku. Time bi se poništio ugovor sa đavolom, izgubile bi “moći” i postale obične žene (Vuković, 2013: 23).

Primjer demonološke predaje – „Vještičji prijestol” (sinjska okolica)

– Prosjak Mišura je svugdje hodao i jedne večeri je prenoćio kod žene s devet sinova i devet nevjesti. Žena i prosjak razgovarali su, kad u tijeku razgovora žena otkrije prosjaku da je bila vještica, ali se ispovjedila i više nije.

U Docu ima stari brijest koji je bio prijestol vještičji, te je imao sedam zlatnih stolica. Žena mu je rekla da ode posjeći taj brijest kako bi naišao na te zlatne stolice te ih uzeo. I tako se odlučio prosjak poslušati ženu i nakon nekoliko dana krene pilati taj brijest. Koliko god da je pokušavao nije uspevao. Zvao je i druge seljane, no uspjeha nije bilo. Odlučili su pozvati svećenika jer čim krene

⁵Preuzeto s: mjesto za vršidbu žita, glatke površine, kružnog oblika na otvorenom mjestu. gumno. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/gumno>>. Pristupljeno 6. srpnja 2024.

⁶ mjesto se mijenja prema potrebi

svećenik moliti, brijest će odmah pasti. I tako je bilo, no kad je brijest pao, iz dublje izađu divlje pčele i izbodu sve prisutne, a stolica nigdje nije bilo. Nakon nekog vremena, ljutiti prosjak ode kod žene da joj kaže kako ga je nasamarila. A ona mu na to kaže da su divlje pčele bile same vještice koje su sakrile zlatne stolice dok su oni pilali brijest kako ih ne bi više nikad našao (Vrkić, 1997: 104).

3.4. Vukodlaci

Vukodlaci (kozlaci, kudlaci, vukozlaci) pripadju demonološkim bićima, no nisu vukodlaci onakvi kakve vidamo u kinematografiji (ujedanjem vuka koji sadrži nekog demona). U Dalmatinskoj zagori, vukodlakom postanu pokojnici koji su bili zli za vrijeme življenja. Preobrazba se odvija četrdeseti dan od dana kada je pokojnik umro za vrijeme punog mjeseca. Jureta (2017: 54) prema Kutleši (1993) „Šejtan - kažu - uliđe u njegov greb, sadre mu kožu i pokupi mu krvučinu i salije u mišinu. Dušu mu utra u mij. Obnoć se vukodlak skita po selu, straši čeljad i napastuje ljude.”

Vukodlaci su povećeg rasta i mogu se pojavljivati u raznim formama (bijeli čovjek iznimno visoka rasta koji je u potrazi za žrtvama). Iznimno su snažni pa po selima pokušavaju naći podjednako jake mladiće kako bi se hrvali. Vukodlaci su aktivni noću i napadaju sve koji se pojave ispred njih. Teško se obraniti od vukodlaka jer imaju neizmjernu snagu, ali postoji način kako izvesti protunapad. Treba se identificirati točan pokojnik, uzeti trnov kolac koji mora biti blagoslovljen. Zatim nekoliko izabranih muškaraca ide otvoriti grob tog pokojnika, te se nakon toga trnov kolac zabije u pokojnikovo srce što će dovesti do neutralizacije vukodlaka (Jureta, 2017: 54).

Primjer demonološke predaje – „Vukozlak u Potomlju” (makarska okolica)

– U Potomlju su seljani primjetili da preko noći stalno netko dolazi na vrata i zaziva njihova imena i onaj tko se ozovne, sutra ujutro je pronađen mrtav u krevetu. Tako se jedne večeri vraćao čovjek kući kad vidi da mu se vukodlak vrti oko kuće. On odmah zgrabi nož i krene trčati za njim. No, vukodlak nestade u kupini, a čovjek otrčaše kući. Sutradan dolaze ljudi sa lijesom ispred čovjekovih vrata jer su mislili da je umro zbog jučerašnjeg događaja. Zatim su se okupili i krenuli prema starim grobovima koji su zarasli od kupine i počeli ga tražiti. Kopali su i kopali kad odjednom udare mašklinom po ploči. Kad su odignuli ploču vidjeli su da vukodlak sjedi u grobu. Prije nego što su ga ubili, pitali su ga postoji li još tko s njim ili je sam, a on na to odgovori da postoje još dvojica: jedan u Mlitu pod dubom, a drugi na drugoj strani svijeta. Sutradan našli su i drugog i trećeg vukodlaka te ih ubili. Od tada u selu vlada mir (Vrkić, 1997: 190).

3.5. More

More (**prasl.** *mor, *mora (**polj.** mór: pomor), **lit.** maras: kuga ← **ie.** *mor-t: smrt (**lat.** mors, **skr.** maras: smrt) u Zagori su najzastupljenija bića uz vile. One najviše napadaju mlađu mušku populaciju. More su nadnaravna bića, koje „žrtva” ne može vidjeti, ali itekako može osjetiti njeno gušenje – morenjenje. More se definiraju kao ženska bića koja nemaju stalan oblik zbog mogućnosti fizičke promjene. Ponekad u mačku ili muhu pa čak i u noćnog leptira (Barešin, 2013: 55). Neki su kazivači tvrdili da imaju tri noge i da nemaju stidne dlake. More svojim žrtvama sjednu na prsa te im ometaju san tako što im crpe snagu i zadaju noćne more. Prilikom napada, žrtve otežano dišu, svjesne su svega, ali nisu u mogućnosti pomaknuti se. To se isključivo događa preko noći kada se provlače kroz ključanicu na vratima. Glavni razlog transformiranja žene u moru jest neuzvrćena ljubav, želja za osvetom i neudavanje u ranim dvadesetima koje su kao uvertira u sve to. Stupanjem u pakt s vragom dobivaju potpunu slobodu činiti zlo na obostrano zadovoljenje. Neka kazivanja tvrde da se s rođenjem stječu neke predispozicije postankom more tj. sadržavanjem onog nadnaravnog unutar sebe (Jureta, 2017: 44 – 47).

Od napada mora moguće se obraniti. Prvo fizički tako da joj pokuša zadati neku ranu pomoću noža ili nečega iako je i više nego jasno da nju nije tako lako ubiti. Drugi je način promjena položaja spavanja koji će je zasigurno zbuniti na prvu. Treći način je da kraj kreveta postoji neka kutija ili bilo koji poveći predmet pa da je se pokuša zarobiti (Jureta, 2017: 47).

Primjer demonološke predaje – „Mora za dragim je došla” (imotska krajina)

– *Bio je jedan mladić koji je htio zaprositi curu već godinu dana, ali on je samo odjednom otišao i prestao joj pisati pisma. Jedne večeri, došla je Kate k njemu i kaže mu da ga je došla vidjeti i ako želi da se mogu zajedno vratiti kući sa njenim letalom. No, on ju je odbio i tako su se rastali. Ali, nakon pet godina mladić se vratio kući i od tada Kate ga nije puštala. Svaku večer sve do dana kad je on uspio je ubiti ona je njega napadala i smetala. Prijatelj mu je savjetovao da nađe crne vune po drači te da od nje napravi križ koji će staviti na prsa kada bude išao spavati i da će je uspjeti uhvatiti. Mladić je tako i napravio te je uspio ubiti. Više ga nije trala (Vrkić, 1997: 279).*

3.6. Macići

Macići (tintilinići, krivljavci) su ubijena nekrštena djeca koja se pojavljuju u noći i krive se. Prepoznatljivi su po bijeloj haljinici i crvenoj kapici koja reprezentira posteljicu u kojoj se neka djeca rađaju. Ta kapica se još naziva i „kapica sreće”. U mnogim primjerima je rečeno ako im se ukrade taj klobučić da onda nosi blago. Nazivaju ih i vražićima, no neki od njih se nisu rodili već su se izlegli. Macići uzimaju jaja od crne kokoši, stave ga ispod lijevog pazuha te uđu u more i stanu pod stijenu. Stoje pod stijenom tako da ne bi razgovarali sa kime, niti mogli čuti zvona i sl. Nakon nekog vremena se izlegne djetić. Macići su i ono deseto muško dijete od iste majke. Macići su jako niskog rasta, kao patuljci. Neki ih kazivači opisuju s brkovima i bradom (Lozica, 1995: 20 – 24).

Oni najčešće ne rade zlo, ali ako ih čovjek pokuša uhvatiti, oni napadnu – te „izgrizu” čovjeka da nakon toga cijelo tijelo bude crveno. Neka vjerovanja navode da bi macići u sred noći bi znali uzeti nekoliko ovaca ili koza, odvesti ih u svoju jamu te bi im uzeli sve mlijeko. Nakon nekoliko dana pustili bi ih da odu kući. Zatim bi ljudi nakon povratka stoke, uzeli crveni rubac i preko stoke udarali dok bi istovremeno izgovarali formulu. Macići se vežu i uz ribolov. Ako je macić s ribarima, ulov će im biti dobar, ako nestane dogodit će se suprotno. Ribari im često znaju ostaviti nekoliko riba na kamenjima da pojedu (Lozica, 1995: 23 – 24).

3.7. Mrtvi

Mrtvi su ljudi koji su umrli, ali mogu se izaći iz grobova. U nekim predajama se govori o pojavljivanju pokojnika koji bi ustajali iz grobova jer nisu razriješili sve za vrijeme života, npr. ispovjedili svoje grijeh. Prepoznaju se jer su zamotani samo u bijelu plahtu i ostatak tijela se ne vidi. Često rade nepodopštine: prosipaju brašno po stolovima, ruše stvari po kućama, tuku se i dr. Pojavljuju se na sijenu kada se pokosi trava koja raste na groblju. Mrtvi imaju svoje rituale, npr. noćni ophod mrtvih koji nemaju glave ili iza ponoći imaju misu mrtvih u crkvi. Rečeno je da se onome tko naiđe na ova dva rituala, ne piše dobro (Vrkić, 1997: 436).

Primjer predaje – „Kad mrtvi ustanu”

– *Jedan čovjek j epričao da je nio na mjestu Unešić na pogrebu. Zakopali su mrtvaca, no sutradan njega nije bilo unutra. Ljudi koji su to primjetili su otrčali kod svećenika. Predvečer, se njegov djed i nekoliko seljana koji su imali puške okupilo oko groba da ga sačekaju, ali u jednom momentu snažni*

vjetar krene sve lomiti. Nisu znali što će pa su od straha počeli pucati u taj vjetar. Od tog puta više nikad nije dolazio. Govori se da su u tom jakom vjetru bile vještice i vile (Dragić, 2017: 122).

Primjer predaje – „Misa koju su služili fratri i ljudi koji su ustali iz groba”

– Bio je jedan čovjek koji je jedne večeri negdje mora ići, no na putu do odredišta je prolazio kraj crkve. Bilo mu je jako čudno zašto u tako kasne sate crkva širom otvorena, upaljena svjetla i misa se održava. On priđe malo bliže kad vidi i svećenika i punu crkvu ljudi. Odluči se ostati poslušati misu, no kad je završila misa odjednom je nestalo i svećenika i ljudi, a on ostao zaključan u crkvi sve do sutra ujutro dok nije došao zvonar. Očito su to bili mrtvi (Dragić, 2017: 122).

3.8. Orci

Orci (manjimorgi, manjinjorgi) su vrlo poznata stara mitska bića u primorskom kraju. Izgledaju kao magaraci koji se mogu pretvarati i u druge životinje, ali vrlo rijetko, npr. u mazgu, ovcu, kozlića, psa i sl. Obično se prikazuju noću. Putnici koji idu iz selo u selo ili dolaze iz grada mogu ih susresti. Oni ili leže ili pasu travu, ali vole se podvući putniku među noge kako bi ga navukao da ga zajaše. Vrlo je ugodno jahati ih da putnici često i zaspu, no onda oni upravljaju. Preobrazei se te se uzdignu jako visoko u zrak pa narastu. Oni odvedu putnike uvijek na suprotnu stranu od onoga mjesta gdje je putnik zapravo trebao ići. Kad nestanu, ostave jako intezivan smrad iz kojeg su možda čak i izrastali (gnjoj, smeće). Postoje vjerovanja da se od njih može zaštititi tako što se zamjeni lijeva i desna cipela ili da se odjen jakna na obrnutu stranu. Postoji vjerovanje koje kaže ako orci prođu čovjeku ispod nogu da će čovjek umrijeti (Lozica, 1995: 15– 19).

Primjer predaje – „Manjinjorgo, magarac bez ušiju” (sinjska okolica)

– Navečer bijaše jedan čovjek koji se vraćao kući i naišao na magarca. Nije znao čiji i nije nikog vidio u blizini pa odluči zajašiti magarca koji mu se već bio među noge provlačio. Kad je on sjeo na njega, on se uzdigne na noge visoko i krene trčati. Čovjek se nije imao za što uhvatiti pa odluči za uši, kad ono magarac nema ni uši. Nekoliko trenutaka nakon toga, magarac ga baci sa leđa na pod i svoj izmet po njemu ostavi. Čovjek nije uopće mogao shvatiti što se događa sve dok nije došao kući i žena mu objasnila da je jahao vražjeg konja. Sutra, u noći naišao je neki junačina na istog magarca i za razliku od ovog čovjeka, jahao ga je svugdje negdje daleko. Ophodio se njime odlično unatoč

tome što nije imao niti ikakav konop niti uši. Kasnije se po selu hvalio time, da su djeca htjela biti taj junak, a nitko više nije htio biti orko (Vrkić, 1997: 314).

3.9. Vrazi

Vrazi (vragovi) su demonološka bića koja su vrlo dlakava, rogata i repata. Na nogama imaju kopita kao i vile. Visinom su dosta slični ljudima, ali su puno snažniji od njih. Kada se pohvraju s ljudima može ih se pobijediti samo na dva načina. Prvi način je ako ih se svlada jednim udarcem, a drugi način je ako im se kaže da je Isus Krist na uz tebe. Može ih se svugdje susresti, osim na svetim mjestima. U crkvu im je zabranjen ulaz jedino ako iskušavaju nekog vjernika ili ako slabovjerne moraju upisati u knjigu pakla. Vjernici ne izgovaraju njihovo ime, već ih zovu „nečisti”. Vrlo su lakovjerni i uvijek spremni na šalu. Mogu se prurušiti su u štogod žele: psa, ždrijebe bez glave, duge ljestve, ali najčešće u pristojnog gospodina s šešikom.

Lucifer je glavni, on je gospodar među vrazima, a Belzebub je nakon njega. „Stovrag” je vražji prvak tj. dok obični vrazi ulove jednu dušu, Stovrag ih može uloviti sto. On je uvijek u prednosti od ostalih. Za razliku od njega, „Šantavi vrag” je najgori i radi najviše loših stvari.

Uvijek rade podvale što ih toliko veseli da im se svaka dlaka smije od veselja. Bilo to doći u posjetu kada je čovjek umoran i želi se malo naspavati, ili proliti vinom krčmara i čovjeka koji mu želi platiti račun i dr. nebitno što radili, bitno je da je zlo i da oni uživaju u tome (Vrkić, 1997: 456 – 457).

Primjer predaje – „Nagaz na vraga” (makarska okolica)

– Oženio se čovjek sa ženom, no prvu noć kad je žena izašla na kućni prag pustiti vodu, slučajno krenu mokriti i zgrči se odmah kao srp. Čovjek se trudio na sve načine joj pomoći, ali nije uspio. Sljedećeg dana je odlučio otići do svećenika te je ponio sa sobom pušku i nož. Kad je došao do svećenika i pokazao mu ženu i pitao ga da mu objasni zašto mu žena ovako izgleda, svećenik kaže da ne zna i da prvi put vidi. Čovjek izvuče nož i uperi pušku u njega. Svećenik se prepadne te mu objasni kako je žena kad je išla pustiti vodu na kućni prag, nagazila na vraga i pomokrila mu se usred oka i tako oslijepila vraga. On ju je za kaznu zgrčio. Svećenik je čovjeku objasnio kako će morati ići do mosta oko ponoći sačekati vragove koji će na konjima prolaziti. Prvi vrag je njihov starješina, a zadnji je vrag onaj koji je zgrčio njegovu ženu. Rekao mu je da ne smije pustiti uzde konja sve dok mu vrag ne obeća da će mu ozdraviti ženu. Tako je čovjek i napravio. Sačekao ih je na mostu i kad je ugledao zadnjeg konja i vraga sa jednim okom na njemu, uhvati ga za uzde i krene se ljutiti na njega. Njih dvojica su se svađali, sve dok starješina nije došao. Kad je vrag objasnio starješini u čemu je problem,

starješina shvati da neće stići za noći do jame paklene te naredi vragu da mu ozdravi ženu da mogu nastaviti put. Vrag pristade i kaže čovjeku da kad se vrati kući čekat će ga žena zdrava. Tako je i bilo (Vrkić, 1997: 132).

Primjer predaje – „Đava u jare”

– *Navečer se čovjek vraćao kući, kad na putu do kuće naiđe na maleno jare. Čovjek ga uzme u naručje te ga krene maziti i govori mu: „Jare moje lipo, jare, jare!“. Kad je bio nedaleko od kuće, sunce je krenulo izlaziti, a pijetlovi su se čuli u daljini te čovjek reče: „O jare!“.* A jare ga pogleda i kaže mu: *„Da bi ti ja o jare, da se pijetlovi nisu začuli!“.* To je bio vrag u jarećem obliku (Širić, 2014: 394).

4. Istraživanje „Nadnaravna bića na području sela Lećevica”

4.1. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno u travnju 2024. godine. Ispitanicima je rečeno da u bilo kojem trenutku mogu prekinuti razgovor. Razgovori su snimljeni, transkribirani i obrađeni, pritom osiguravajući anonimnost starijih stanovnika koji su sudjelovali. U skladu s ciljem istraživanja korištena je kvalitativna metoda nestrukturiranog intervjua. Sve su izjave točno zapisane onako kako su ih kazivači ispričali. Za potrebe istraživanja zbog anonimnosti kazivača u radu će se koristiti termin kazivač i redni broj, npr. „kazivač br. 1”.

Novi zapisi

Godine rođenja kazivačima:

Kazivač br. 1. – 1939. godine (85 godina)

Kazivač br. 2. – 1944. godine (80 godina)

Kazivač br. 3. – 1951. godine (73 godine)

Kazivač br. 4. – 1948. godine (76 godina)

Sve priče smještene su u selo Lećevica, gdje žive kazivači. Vrijeme radnje nije precizno određeno, no većina priča nastala je tijekom 60-ih godina 20. stoljeća, kada su kazivači bili mladi. Tijekom tog razdoblja imali su priliku doživjeti susrete s određenim nadnaravnim bićima. Ostatak priča prenosi se s koljena na koljeno, od prabaka i pradjedova te drugih stanovnika sela. Vile i more najpoznatija su bića ovog kraja, ali se pojavljuju i druga, poput žvicera i nepoznatih glasova.

Kazivač br. 1.

Umorni konj

E, ovako ti je to bilo. Prije nego san otiša kući jer je bija pa mrak, zatvorili smo stoku u kuću i konje i sve. One su njega priko noći uzele, odvezale pa uzele, e i onda bi se igrale sa njim i vodile ga u trk. Ujutro su ga vratile. Ja san se diga ranije jer san mislija sa njim nešto radit po polju, a ono on cili pjenav. Pjena oko njega, uznojan, mokat po nogan. Onda san se sitija da san čuja nešto usri noći, klapuckanje, a to su ti bile vile.

Vile i pletenice

Ee, a priča mi je Nediljko, davno je to bilo kad smo bili mladi, da je jeno jutro uša u štalu da uzme vile, kad ono vidi da mu je konju pletenica zavezana. On je pokušava otplest a nikako uspit, a tad se pričalo po selu da ako se otkine makazan pletnica koju su one splele, da će beštija krepat. Kako nije zna šta će ostavija je da stoji sve dok nakon nekoliko godina ona se sama otplela.

Žvicer

Kad je jedan mali bija neposlušan, i govoriya mu je dida i baba i ćaća da se smiri, da bude pametan i da ne leti. A on nikog nije tija slušat i ode od kuće. I otiša je daleko i naiša je na žvicera⁷. Žvicer ga je pita ko je i ku će. A mali kaže da je otiša od kuće i da se tamo vraćat više. Kaza mu žvicer da pođe sa njin, da on ima za leć. Kako je bila pala noć već, a mali nije ima di, odluči se pristat na ponudu. I kad su došli, ovi je spratija ovce, a mali je već bija uša unutra. E, ali žvicer stavi ogromni kamen na vrata dok se mali okrenija. Mali se pripa šta će sad, kad tamo vidi da okriće ljude na ražnju, bija je ljudožder. Mali nije zna šta će. Čeka je da žvicer zaspe i uzme glavnicu vatre i ubode ga u oko. Kako je žvicer bija oslipija zbog malog kad bi pušta blago vanka, pipa je jednu po jednu da mali ne bi uteka. Al mali se uvatija ovnu odispod i tako je proša. Nakon šta uspije izać vanka, naruga se žviceru da ga je uspija nasamarit. A žvicer mu je kaza kad si tako lukav, zaslužija si zlatnu jabuku. Malon je bilo čudno. I kad mu je žvicer dobacija, mali uvati i zalipi mu se za ruke. A ta zlatna jabuka privlači žvicera. Kako mali biži tako ovi za njin. Mali naša nož na podu i otkine sebi ruku.

Kazivač br. 2.

Plava divojka s magarećin kopitima

U jednon selu, bilo je par divojki i jedan dječaćić. I oni su čuvali ovce, al svaki put bi kad bi tribalo vratit ovce one bi natirale malog dječaka da ih sprati. Pošto su bile jače, one bi njega napleskale i rekle ajd, ajd pođi! On tu nije moga ništa i mora i je poslušat. I kad je mali iša vratit ovce, naiša je na neku lipu divojku plavu koja spava, a ima magareće kopite. I on vidi sunce joj tuče u oči i ukršija je grančicu i zaklonija joj facu i otiđe. Kad je drugi put iša vratit ovce jer je mora, prisrela ga je ta plava divojka s magarećin kopitima, a to ti je bila vila. On se pripa, a ona njemu kaže da mu neće ništa napraviti nego san te došla pitat jesil ti stavija grančicu grma da mi sunce ne tuče. I mali kaže je, ja san. I kako je vila znala da ga one divojke gnjave i tuku, ti se njima nemoš oduprit, pojist ćeš

⁷ biće koji ima jedno oko na sredini čela

ovi krov i ojačat ćeš. A to je bija krov od neki trava koji mu je da snagu. Sutradan, kad su ga opet tile poslat, mali kaže neću. One ga stale tuć kad mali uzvрати. Nije in bilo jasno je uspija priko noći tako ojačat.

Jedan cekin

Jedan mali je čuva ovce, kad je vidija da je vili zapetlana kosa u draču. I on joj je pomoga izvuć polako kosu. Vila mu se odma zahvalila i kaže ja te moran nagradit. Evo ti ova puna vrića, al u nju ne smiš gledat dok ne dođeš kući. I mali je bija puno znatiželjan i odma nakon nekoliko ugala, otvori on vriću kad ono unutra šušanj. Gleda opet u vriću, ništa samo šušanj. Okrenija on nju naopako da je istrese kad zazvoni jedan cekin. I sinilo mu da je taj šušanj cili moga postat para i brže bolje kupi šušanj, vataj, al već se bilo sve raspovalo i osta na kraju samo sa tin jednin cekinon.

Kazivač br. 3.

More

Mog pokojnog ujca tri večeri za redon napadaše more. A more su ti bile zle i imale nadanaravne moći. On bi spava, nije se moga probudit nikako al osića da ga neko guši i mori. Sljedeći dan ujac pokojni je mora ić u grad, a ja san spavala u suside Anđe. Zaključala san bila kuću i sve. Kad se sutradan ja vratin kući, a ono sve porazbacano i bačeno. Niti je išta ukrano, niti su bila razbijena vrata ni prozori. Onda mi bile rekle suside iz donjeg sela da su to more. One ti se mogu pritvorit u dlaku i uć kroz ključanicu.

Žena izgorena lica

Kad uvatiš tu moru, kako si je stiska tako je držiš. Ne smiš ni popuštat, ni pojačavat. I kad je nju čovik bija uvatija, viče ženi da naloži vatru i pripremi peku. Nakon šta se vatra razjarila, on je ubaci unutra. Sutradan je nekoj ženi iz dojnjeg sela pilo opečeno lice. Pretpostavljaju da je to bila ona. Jel to istina il nije, koće ti ga znat.

Mora i obećani đemperi

A priča mi je jedan čovik da je uspija ulovit moru koja ga je svaku noć morila. I kad je tija ubacit u vatru, ona ga je molila i molila da je ne ubaci i obećala mu isplesti nekoliko đemperera i kapa. I čovik je pusti. Ujutro izlazi iz kuće kad ono kraj vrata stoji kesa sa đemperima i kapama ispletenin.

Kazivač br. 4.

Glasovi u daljini

Pokojni mi brat bija čuva vinograd. Prije se čuvalo, ka narod iša na noge, pa onda uđi uberi grožđe. I on bija slobodan sinko, kad on u vinogradu sidi u čoši, kad čuju se žumori. Kaže on ovo su gornjački narodi, iđu u grožđe. Kad on sidi sidi sidi, al nikog ne vidi. Čuju se žamori glasnije, a nikog nema. A on ode trk i put pod noge.

4.2. Problem tijekom istraživanja

Nadnaravna bića su glavno obilježje predaja Dalmatinske zagore i glavni motiv u pripovijedanju. Fantastična bića koja poznaju svaki stanovnik bilo kojeg dijela Dalmatinske zagore su: vile, vještice, more, vukodlaci, tintilinići, mrtvi i orko. Obilježavaju ih moći koje su im imanentne, mogućnost variranja između dobrog i zlog bića te pripadanje onostranome svijetu. Svako biće ima svoje određene karakteristike koje ga čine drugačijim od ostalih bića, ali osim toga razlikuju se po mjestu življenja točnije žive li među seljanima ili nisu (Vuković, 2013: 5 – 6).

Cilj je ovog istraživanja otkriti što stanovnici sela Lećeveca znaju o tradicijskim vjerovanjima u fantastična bića te njihov stav i mišljenje o istom.

Kako bi se sakupila potrebna građa za istraživanje, razgovarala sam s nekoliko starijih ljudi koji cijeli svoj život žive u selu Lećeveca. S obzirom da sam im poznata, nije im bio problem podijeliti iskustva sa mnom. Većina predaja koje su kazivači ispriopovijedali temelje se na susretima drugih sa nadnaravnim bićima. Bili su vrlo sretni što mogu podijeliti svoje priče s nekim drugim jer tvrde da više to nije isto kao i u prošla vremena, nema nikoga niti koga takve priče zanimaju. Ponekad, kazivačima pripovijedanje o ovako delikatnijoj temi može izazvati strah da ne bi prizvali na sebe zlo, što sam primijetila kod jedne starije žene koja je sjedila sa štapom u ruci i pomno slušala priče, ali je bilo strah podijeliti ikoju svoju. Kod ostalih nije bilo barijera, dapače nadopunjavali su se međusobno i nadovezivali se na neke druge teme.

Oni su prenosili predaje o fantastičnim bićima s koljena na koljeno. Opseg priča bi rastao ovisno o susretima sa njima. Prije ih je više bilo, danas to skoro i ne postoji više. Iako danas toga skoro i nema, stanovnici sela Lećeveca i dalje vjeruju da su prisutni samo se više ne žele smetati narodu.

Toga je prije bilo više. Dodile bi svakakve vile i divojke sa moćima, a sada samo neki sudari, svađe, a ko će to znat...

Na koncu, svako nekoliko godina bi trebalo utvrditi zapisano te kontinuirano nastaviti istraživati o ovoj temi ne bi li se utvrdilo novo unatoč pronalasku novih izvora.

5. Zaključak

Povijest i tradicija, dva su vrlo važna termina svakom narodu. Hrvatska ima bogatu i opširnu povijest posebice u književnosti. U prošlosti kada nije bilo tehnologije, pripovijedanje priča, razgovaranje i prenošenje iskustava, činilo je važnu stavku u životu. Tako važnu stavku čini i usmena književnost. Dalmatinska zagora prepuna je različitih usmenih priča (predaja, pripovijetki, bajki, basni, legendi i dr.) u kojima su obrađene vrlo zanimljive teme. Tako se u predajama opisuju vjerovanja u onostrana bića koja dakako nisu uobičajna.

Onostrana bića su bili sastavni dio života ljudi i kad god bi se nešto drugčije i nepoznato dogodilo, oni su bili uključeni zbog svojih imanentnih moći s kojima mogu raditi dobro ili zlo drugima. Kako bi ih se razlikovalo, nadnaravna bića su podjeljena u skupine ovisno o svojim djelovanjima i fizičkom izgledu – demonološka bića, eshatološka bića i mitološka bića. Starije generacije u Dalmatinskoj zagori su najviše pričale o zlim vješticama i vukodlacima, prekrasnim vilama, prevrtljivim i lukavim orcima, strašnim macićima.

To je dokazalo istraživanje provedeno u selu Lećevecima gdje je nekoliko starijih stanovnika sudjelovalo i bilo željno podijeliti svoja iskustva s autorom rada. Imena kazivača nisu zabilježena, osim njihovih godina, kako bi se očuvala anonimnost. Zajedno sa svojim tekstovima, koji su transkribirani radi analize i uočavanja narativne plodnosti priča o određenim nadnaravnim bićima, oni su predstavljeni. Priče se temelje na vilama i morama, ali se također spominju i druga neobična onostrana bića, poput žvicera i glasova.

S obzirom da se o nadnaravnim bićima i ne govori često, posebice ako ne pitamo starije koji su s tim živjeli, izgubit će se vrlo važan dio bogatstva povijesti književnosti. Zato je poželjno sačuvati te priče i prenositi na daljnje generacije da se ne zaborave. Možda neke stvari nisu u potpunosti jasne i nemaju prijelomnu ulogu u širem kontekstu književnosti, no nisu razlog da se zaborave, već upravo suprotno. Trebaju se istraživati, zapisivati i prenositi jer je to jedini način da se održi povijest.

Sažetak

Pretpostavka da je predaja, kao žanr usmene književnosti, vrlo prisutna u Dalmatinskoj zagori, ostvarena je u ovom radu kroz prikupljene i zabilježene zapise Dalmatinske zagore.

Glavni protagonisti predaja uključuju demonološka bića (poput vještica, vukodlaka i vraga) te mitološka bića (kao što su vile), a rjeđe se spominju i eshatološka bića (mrtvi). Ova bića, koja posjeduju specifične imanentne moći, smatraju se dijelom nadnaravnog svijeta. Iako se često doživljavaju kao sinonimi, zapravo se značajno razlikuju. Izvori navode da se ove tri skupine razlikuju po fizičkom izgledu i karakteru; demonološka bića opisuju se kao ružna i zla, dok su mitološka bića prikazana kao lijepa i dobra, pod uvjetom da ih se ne ometa. Njihova sposobnost pretvaranja omogućava im da lako stupaju u kontakt s ljudima, a zapravo su i sami dio naroda. To potvrđuje i istraživanje koje je provedeno u jednom selu Dalmatinske zagore pod imenom Lećevica gdje je nekoliko stanovnika ispričalo svoja iskustva o susretima s pojedinim bićima te time još dodatno utvrdili cilj ovog rada, a to je da nadnaravna bića jesu dio povijesti, baštine koju treba očuvati i prenositi na sljedeće generacije kako bi očuvali nacionalni identitet.

Na koncu, u radu je prikazan važan dio povijesne baštine koji globalizirani svijet s modernim načinom života na neki način marginalizira te se na njega polako zaboravlja, ali ne bi smjelo jer je to baština koja nas posjeća na nas same.

Ključne riječi: nadnaravna bića, predaje, usmena književnost

Summary

The assumption that tradition, as a genre of oral literature, is very present in the Dalmatian Zagora, was realized in this work through the collected and recorded records of the Dalmatian Zagora.

The main protagonists of the legends include demonological beings (such as witches, werewolves and devils) and mythological beings (such as fairies), and eschatological beings (the dead) are less frequently mentioned. These beings, possessing specific immanent powers, are considered part of the supernatural world. Although they are often seen as synonyms, they are actually quite different. Sources state that these three groups differ in physical appearance and character; demonological beings are described as ugly and evil, while mythological beings are depicted as beautiful and good, provided they are not disturbed. Their ability to pretend allows them to easily come into contact with people, and in fact they themselves are part of the people. This is also confirmed by the research conducted in a village in the Dalmatian Zagora called Lečevica, where several residents told their experiences of encounters with certain beings, thereby further establishing the goal of this work, which is that supernatural beings are a part of history, a heritage that should be preserved. and pass on to the next generations in order to preserve the national identity.

Finally, the paper presents an important part of the historical heritage that the globalized world with a modern way of life somehow marginalizes and is slowly forgotten about, but it shouldn't be because it is a heritage that visits us on our own.

Key words: supernatural creatures, oral tradition stories, oral literature

Literatura

1. Babić, V. i Kačić, T. (2015). Bračke predaje u suvremenoj etnografiji. *Ethnologica Dalmatica*, 22, 97-109. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/137863>. (Pristupljeno 1.srpnja 2024.)
2. Barešin, S. (2013). Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture. *Ethnologica Dalmatica* 20, 39. Split: Etnografski muzej. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/107477>. (Pristupljeno 10. rujna 2024.)
3. Bistrić, M. i Ivon, K. (2019). A review of theoretical approaches and reception effects of fairy tales. *Acta Iadertina*, 16 (2), 0-0. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/237510>. (Pristupljeno 1.srpnja 2024.)
4. Bošković-Stulli, M. (2006). *Priče i pričanje*. Zagreb: Matica hrvatska.
5. Bošković-Stulli, M. (2012). Bajka. *Libri et liberi*, 1. (2.), 279-292. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/100629>. (Pristupljeno 3. srpnja 2024.)
6. Botica, S. (2013). *Povijest usmene hrvatske književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Čiča, Z. (2023). *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Nova etnografija.
8. Dragić, M. (2007). Croatian traditionary culture and literature in periodicals and monographs from romanticism up to date. *Hum*, (2.), 206-207. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/230305> (Pristupljeno 2.srpnja 2024.)
9. Dragić, M. (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split.
10. Dragić, M. (2023). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, <https://www.researchgate.net/publication/369011357_Poetika_i_povijest_hrvatske_usmene_knjizevnosti>. (Pristupljeno 5. srpnja 2024.)
11. Dronjić, M. i Šimunović, R. (2010). Fantastična bića lovinačkog kraja. *Senjski zbornik*, 37 (1), 297-322. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/70358>. (Pristupljeno 6. srpnja 2024.)
12. Jureta, A. (2017). Dmonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica*, 24, 43-57. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/185670> (Pristupljeno 6. srpnja 2024.)
13. Kužić, K. (1997). *Povijest Dalmatinske zagore*. Split: Književni krug Split.
14. Lovrenčić, S. (2024). *Hrvatske narodne bajke*. Zagreb: Mala zvona.
15. Lozica, I. (1995). Dva demona: orko i macić. *Narodna umjetnost*, 32 (2), 11-66. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/48852>. (Pristupljeno 6. srpnja 2024.)
16. Marjanić, S. (2004). Životinjsko u vilinskom. Preuzeto s https://scholar.google.hr/citations?view_op=view_citation&hl=hr&user=wjBV3FcAAAAJ&citation_for_view=wjBV3FcAAAAJ:8VtEwCQfWZkC. (Pristupljeno 10. rujna 2024.)

17. Marks, Lj. (2007). „Ni o drvo, ni o kamen...“: Magične formule u hrvatskim predajama o vješticama. *Narodna umjetnost*, 44 (2), 27-42. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/23264>. (Pristupljeno 12. rujna 2024.)
18. Marks, Lj., Rudan, E. (2018). *Predaja: temelji žanra*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
19. Meštrić, I. (2021). Mitska bića u predajama Bilogore i Podravine (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A4614/datastream/PDF/view> (Pristupljeno 11. rujna 2024.)
20. Romić, A. (2023). Fakcija i fikcija u usmenoj epici sinjske krajine (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://dabar.srce.hr/en/islandora/object/ffst%3A4122> (Pristupljeno 10. rujna 2024.)
21. Rudan, E. (2016). Vile s Učke – Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
22. Širić, J. (2014). Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 10/2 (10.), 387-398. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136751>. (Pristupljeno 13. kolovoza 2024.)
23. Vekić, D. (2016). Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje. *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/1 (12.), 199-230. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/177991>. (Pristupljeno 7. srpnja 2024.)
24. Vidović Schreiber, T. T. (2011). Suvremene predaje grada Splita (Doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet.
25. Vidović Schreiber, T. T. (2015). Traditional narrations and theatrical expressions in the work with preschool children. *Školski vjesnik*, 64 (3), 504-517. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/151384>. (Pristupljeno 12. rujna 2024.)
26. Vrkić, J. (1997). *Hrvatske predaje*. Zagreb: Glagol.
27. Vuković, I. (2013). Tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića i pojave na području Zagvozda. *Ethnologica Dalmatica*, 20, 5-37. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/107304>. (Pristupljeno 6. srpnja 2024.)

Izvori ber autora:

28. bajka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/bajka>>. (Pristupljeno 4. srpnja 2024.)

29. gumno. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/gumno>>. (Pristupljeno 6. srpnja 2024.)
30. usmena književnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/usmena-knjizevnost>>. (Pristupljeno 3. srpnja 2024.)
31. Preuzeto s <https://legendfest.hr/wp-content/uploads/2018/02/LEGENDFEST-i-LEGENDART-2018.-TEMA.pdf> (Pristupljeno 11. rujna 2024.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Iva Gabrijela Tešija, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, rujan 2024

Potpis

Iva Gabrijela Tešija

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: Iva Gabrijele Teslija

Naslov rada: Nadnaravna bića u tradicijskim pričama
u Dalmatinskoj župi

Znanstveno područje i polje: Humanističke znanosti

Vrsta rada: završni rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
doc. dr. sc. Tea-Tereza Vidović Schreiber

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
/

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

doc. dr. sc. Tea-Tereza Vidović Schreiber
nasl. asistent Sanja Bačić
izv. prof. dr. sc. Helena Drugić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 24.9.2024.

Potpis studenta/studentice: Iva Gabrijele Teslija

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.